

POZSONY FERENC

Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán

Bevezetés

Zabola etnikailag színes erdélyi nagyközség, a Székelyföld délkeleti részén fekszik. Ez a többségében magyarlakta régió területi szempontból 1918-tól kezdődően a román nemzetállam centrális részében található. Ebben a helységben az elmúlt századok idején a székelyek mellett románok és cigányok jelentősebb csoportjai letek otthonra. Napjainkban mindenki természetesnek véli, hogy saját nemzeti identitását ebben a jellegzetes etnikai közegben alakítja ki és formálja. Éppen ezért ez a változatos kultúrájú település kiválóan alkalmas az együttélési modellek, valamint a szüntelenül változó etnikumközi kapcsolatok árnyalt elemzésére. Dolgozatomban ugyanakkor arra keresem a választ, hogy a különböző etnikai csoportok hogyan válaszolnak a polgárosodás és a modernizáció kihívásaira, s ezek az alapvető folyamatok hogyan befolyásolják a nemzeti, a regionális identitás kiépítését, működését és reprezentációját.

A falu rövid története

Erdély etnikai szerkezetének színességét makroszinten elsősorban a tervszerű telepítések határozták meg. A Zabola határában feltárt korai középkori temető pénzleletei azt bizonyítják, hogy e terület már a 11–12. században a magyar feudális állam fennhatósága alá tartozott. A magyar királyság a 12–13. század fordulóján keleti határainak védelmére fokozatosan betelepítette a székelyeket, akik Erdély délkeleti peremterületén évszázadon át fontos határvédelmi feladatokat láttak el, cserébe pedig messzemenően kedvező, kollektív szabadságjogokat, területi autonómiát nyertek. Zabola székely-magyar lakossága e tervszerű telepítés révén teremtett otthont a Kárpátok közvetlen szomszédságában.¹ A 15–16. században azonban fokozatosan megbomlott e

¹ Bálinth Gyula: Adatok Kovászna megye népességéhez és népesedéséhez. *Aluta*, VIII–IX. Sepsiszentgyörgy 1977, 111–126.; Székely Zoltán: Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben. In: Ritoók János (szerk.): *Korunk Évkönyv*. Kolozsvár, 1972, pp. 219–228.

székely faluközösség társadalm szerkezete is.² A szabad lófókból és gyalogokból álló székely communitas rovására előbb a Basa család, majd a Mikes familia jelentős nemesi birtokhoz jutott Zabolán, ahol a 16. század végén a függőségben élő családok száma látványosan meggyarapodott.³ Bethlen Gábor a szabad székelyek jobbágyosodását bölcs döntéseivel igyekezett megakadályozni, éppen ezért 1614–1750 között nem emelkedett jelentősebben a „fejekötött” családok száma, de a 18. század végén és a 19. század első felében megduplázódott.⁴

Év	Jobbágyok	Zsellérek	Összesen
1614	89	18	107
1750	86	15	101
1848	188	19	207

Zabola társadalmi szerkezete a 18. század második felében gyökeresen megváltozott, amikor az 1764-es mádэфalvi veszedelem után az osztrákok Háromszéken megszervezik a második székely határőrezredet, melynek nyolcadik százada folyamatosan a helységben állomásozott. Ezáltal súlyosan megsértették a korábbi székely szabadságjogokat, s a térség militarizálása után valójában minden helység kettős, vagyis katonai és polgári vezetés alá került.⁵ Ezekben az évtizedekben, amikor a szabad székely faluközösségek a Habsburgok centralista törekvéseinek „feldolgozásával” voltak elfoglalva, fokozódott a románság csendes letelepedése és betelepítése, akik elsősorban a jobbágycsaládok számát gyarapították folyamatosan. A falu etnikai képét a Mikes grófi család módosította jelentősebben a 17–18. század idején.⁶ Mivel nyugati mintára nagyobb mértékű szövetgyártást akart beindítani, olcsó munkaerőt szolgáltatató román pásztorcsaládokat telepített be a községbe, juh-

2 Mátyás király uralkodása idején (1466) a háromszéki székelyek az erdélyi vajda és a székely ispán jelenlétében éppen Zabolán tartották azt a gyűlést, melynek keretében újra megerősítették a szabad székelyek kiváltságait, amit a főemberek minden eszközzel meg akartak nyirbálni. Szabó Károly (szerk.): *Székely Oklevéltár*. I. Kolozsvár, 1872, 205. p.

3 II. János király 1567-ben Tordán keltezett levelében a Basa-családnak tizenhat, a Mikeseknek pedig nyolc ház jobbágyot adományozott. Szabó Károly (szerk.): *Székely Oklevéltár*. II. Kolozsvár, 1876, 214. p.

4 Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Bukarest, 1981, 115. p.

5 Imreh István: „Látom, az életem nem igen gyönyörű”. *A mádэфalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764*. Bukarest, 1993.; Imreh István: Határőr-katonatiszti falurendtartások a Székelyföldön a 18. század végén. In: *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850)*. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok. Budapest–Kolozsvár, 1994, pp. 7–25.

6 1699-ben a Mikes család birtokain már 23 román jobbágycsalád dolgozott. Binder Pál–Cserey Zoltán: *Zabola. 1–2. Háromszék*, 1993. február 6. és 13., 6.

nyájait látványosan megnövelte, később pedig fonó- és szövőüzemet létesített.

A grófi család a 19. század közepén a hajdani udvarházát olasz kőfaragómesterek közreműködésével kastéllá nagyíttatta, annak kertjét pedig német kertészek segítségével parkosíttatta. A század végén ezt a vidéket is bekapcsolták a gyorsan kiépülő osztrák–magyar vasúthálózatba, mely messzemenően elősegítette erdei kisvasutak, sodronyok, siklók, fűrészüzemek és gyufagyár kiépítését. Az új ipari létesítményekben nagyon sok német és zsidó szakembert alkalmaztak.

Spontán migráció

A spontán migráció is folyamatosan színezte a helység etnikai szerkezetét. Erdélyben a 16–17. században, az önálló erdélyi fejedelemség idején jóval stabilabb viszonyok voltak, mint a Kárpátoktól keletre vagy délre fekvő román fejedelemségekben. Moldvában és Havasalföldön folyamatosan pusztítottak az oszmán-törökök és a tatárok, éppen ezért nagyon sok román család e veszélyeztetett területekről a biztonságosabb Erdélybe menekült. A lakosságról készült 17. század eleji katonai összeírások (pl. Básta 1602-es, Bethlen Gábor 1614-es lustrája stb.) pontosan jelzik, hogy Zabolára is menekültek moldvai és havasalföldi fiatalok: pl. *Olah Thoma hauaselui fi*, *Gaspar Janosne sellere*; *Sikeósd Balas hauaselui fi*, *Basa Péter sellere* stb.⁷ Egy 1699-ben keletkezett összeírás Zabolán már 21 görögkeleti, vagyis ortodox felekezetű családot regisztrált.⁸ A románok lélekszáma 1699 és 1850 között folyamatosan emelkedett ebben a háromszéki faluban is.⁹

Év	1699	1733	1762	1766	1850
Románok száma	95	59	113	102	130

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy 1733–1762 között, tehát csekély harminc év alatt, a románság száma a helységben megduplázódott. Mivel a románság jelentősebb csoportjai csak a Rómával egyesült erdélyi görög katolikus egyház megszervezése után érkeztek Zabolára, ezért folyamatosan megmaradtak az ortodox hiten. A Székelyföldre korábban betelepedett román

7 Demény Lajos (szerk.): *Székely népesség-összeírások 1575–1627*. Székely Oklevéltár. Új Sorozat IV. Kolozsvár, 1998, 59. p., pp. 470–474.

8 Pál Judit: A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614–1850). In: Bárdi Nándor (szerk.): *A többség kisebbsége*. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről. Csíkszereda, 1999, 79. p.

9 Pál: i. m. 85. p.

közösségek jóval nagyobb számban léptek be a görög katolikus egyházba, s ez a felekezeti hasonulás (különösen római katolikus többségű székely közegben: pl. Csíkszépvízen, Kászonban stb.) elősegítette gyors nyelvi és etnikai asszimilációjukat.¹⁰ Az ortodoxia fennmaradásához Zabolán (a kései betelepülés mellett) még az is hozzájárult, hogy a település éppen a zömében ortodox dél-moldvai régió határán fekszik, ahonnan folyamatos utánpótlást és megerősítést nyert.

Moldvában és Havasalföldön a 18. század idején is ingatag viszonyok uralkodtak, éppen ezért onnan jelentős számban kezdtek érkezni cigánycsaládok és nemzetségek. Ez a tendencia látványosan tovább fokozódott a 19. század második felében, amikor 1859 után az egyesült fejedelemségekben felszabadították az addig rabszolgaként tartott cigányokat.

A település demográfiai adatai

A falu etnikai szerkezete az 1850–1992 között végzett hivatalos népszámlálások alapján a következőképpen alakult:

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1850	2006	127	1843	-	35	-	32	-	-	-
1880	2425	207	2194	7	17	-	-	-	-	-
1910	3166	425	2650	29	62	-	-	8	1	16
1920	2697	452	2239	-	6	3	-	-	-	-
1930	2776	526	2190	9	51	4	42	-	1	-
1941	2757	478	2192	11	76	-	76	-	-	-
1966	2855	800	2050	2	3	3	-	-	-	-
1977	3505	804	2593	4	104	-	103	-	-	-
1992	3555	934	2427	1	197	-	190	1	-	-

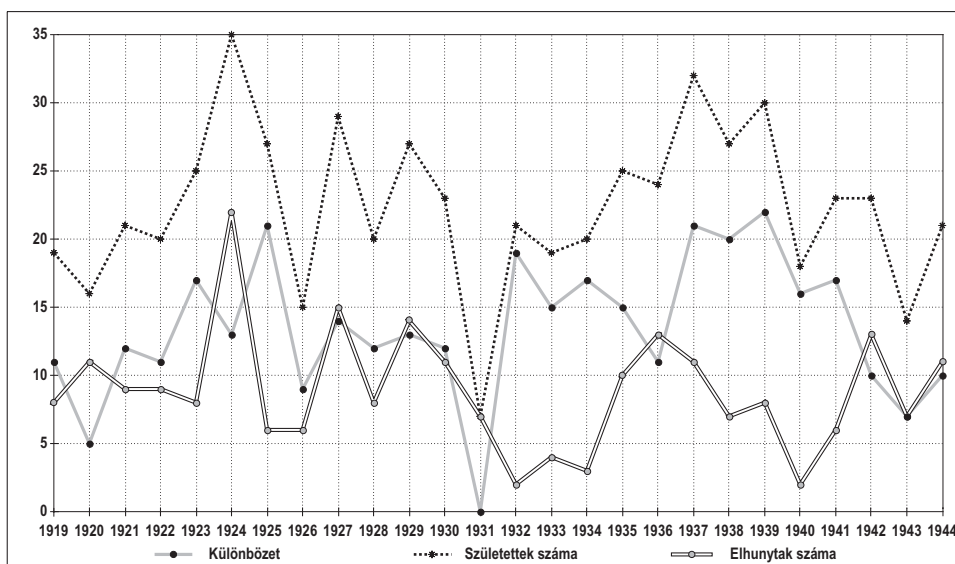
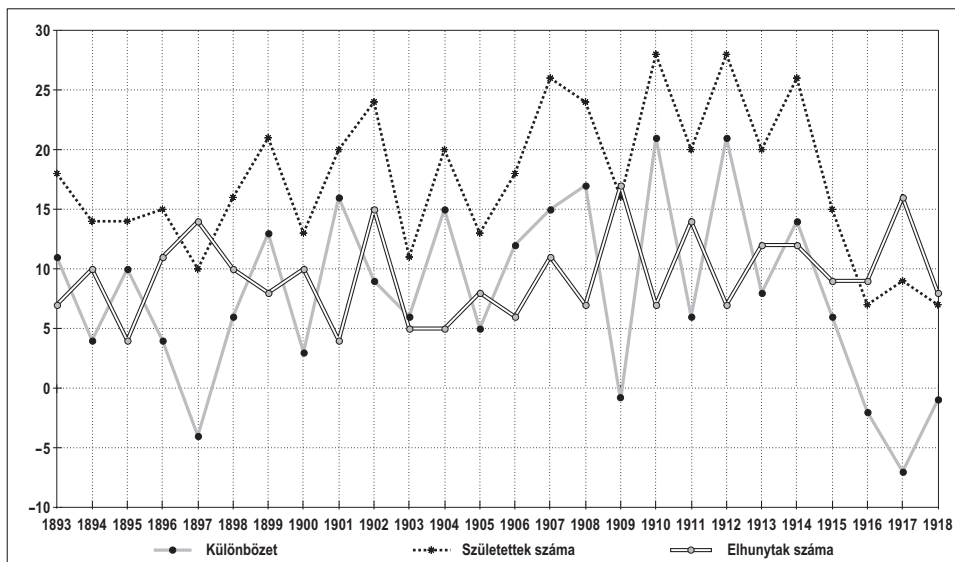
A fenti táblázatból kiolvasható, hogy a falu etnikai szerkezete százötven év alatt folyamatosan módosult.¹¹ Míg a magyar lakosság aránya Zabolán az

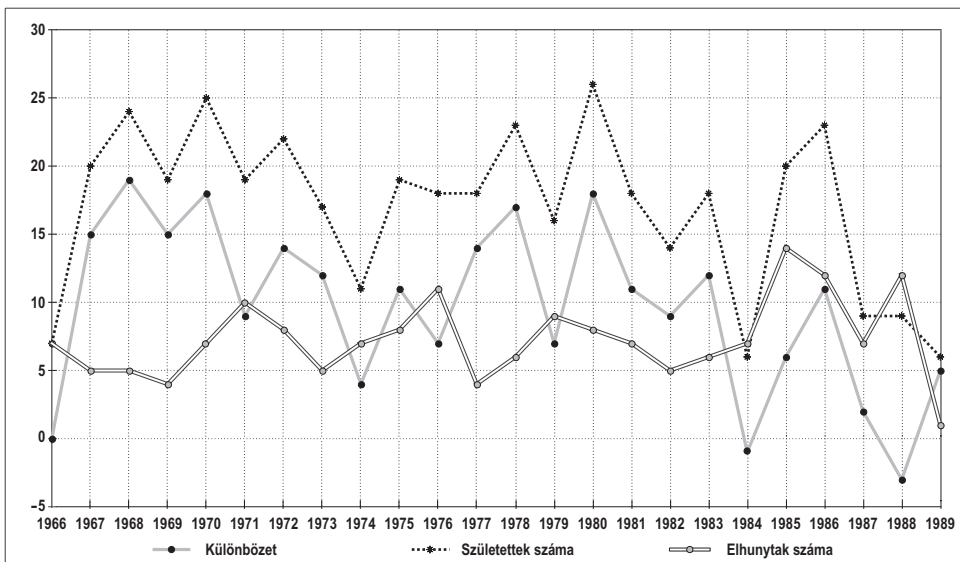
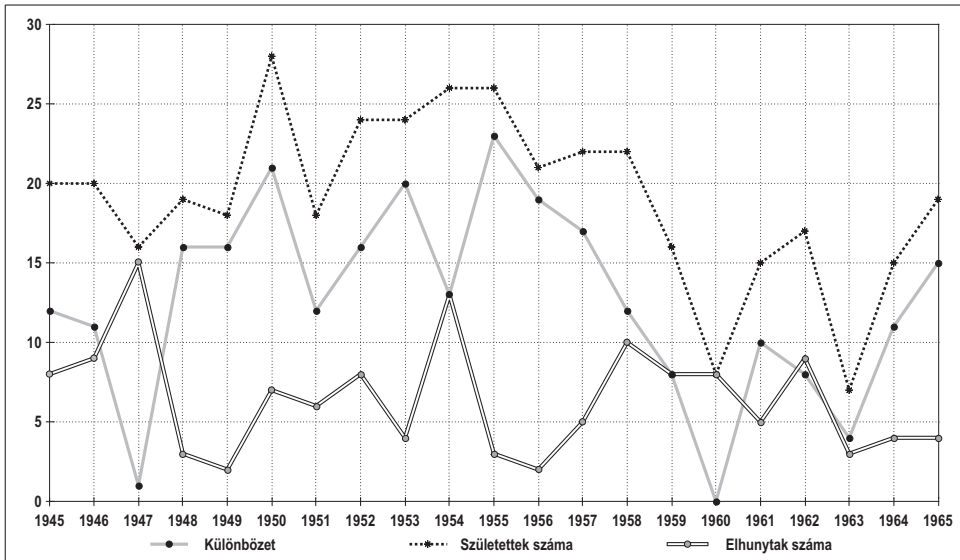
10 Illyés Zoltán: „Magyarul beszélünk ...” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházköztség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In: Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. Kriza Könyvek 1. Kolozsvár, 1999, 6–21. p., B. Kovács András: XX. századi identitásváltás a háromszéki Lisznyóban. *Székelyföld*, 2000, 12. sz. 127. p.

11 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Csíkszereda, 1998, 120. p.

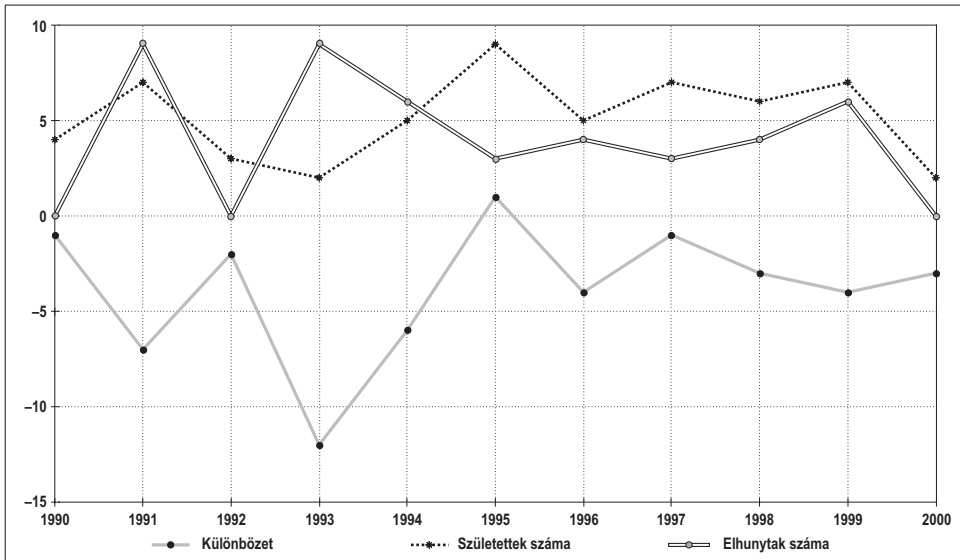
1850-es 91,87%-ról 1992-ben 68,27%-ra csökkent, addig a románság az 1850-ben regisztrált 6,33%-ról 1992-ben már 26,27%-ra gyarapodott. Ez a folyamatos demográfiai növekvést elsősorban a románok magas természetes szaporulata magyarázza.

A következő grafikonok éppen a zabolai románok fontosabb demográfiai mutatóinak (a születések, elhalálozások éves számának és a kettő különbségének) a változását szemléltetik 1893–2000 között:

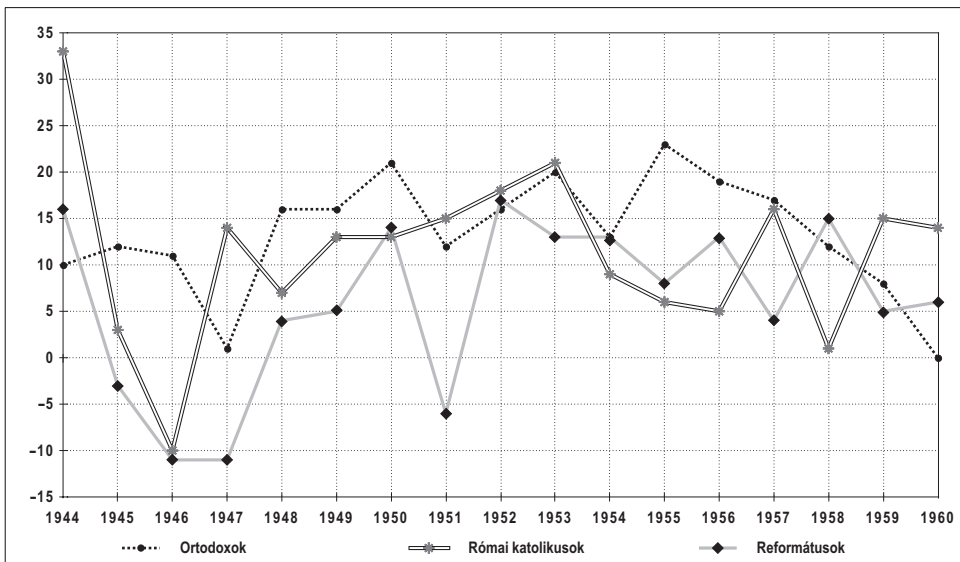

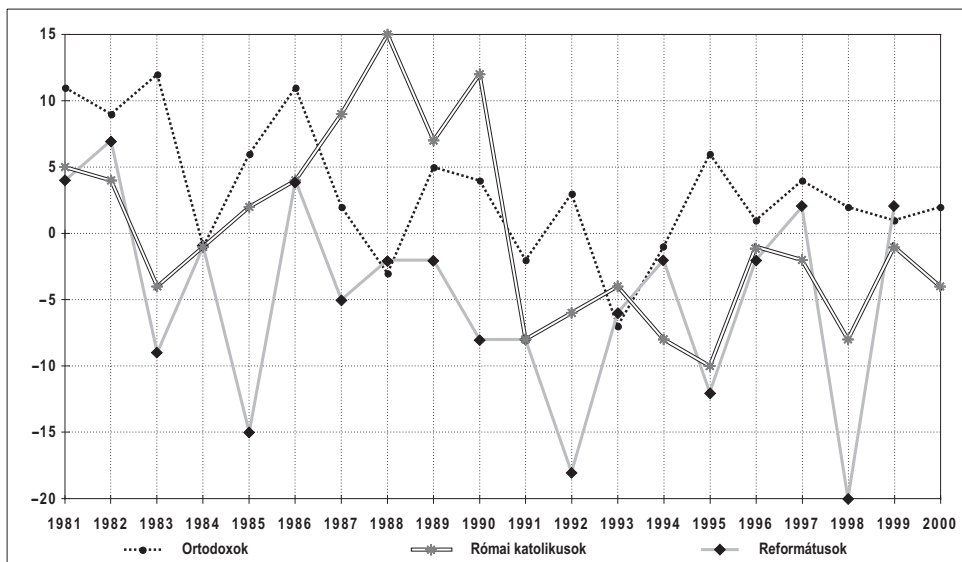
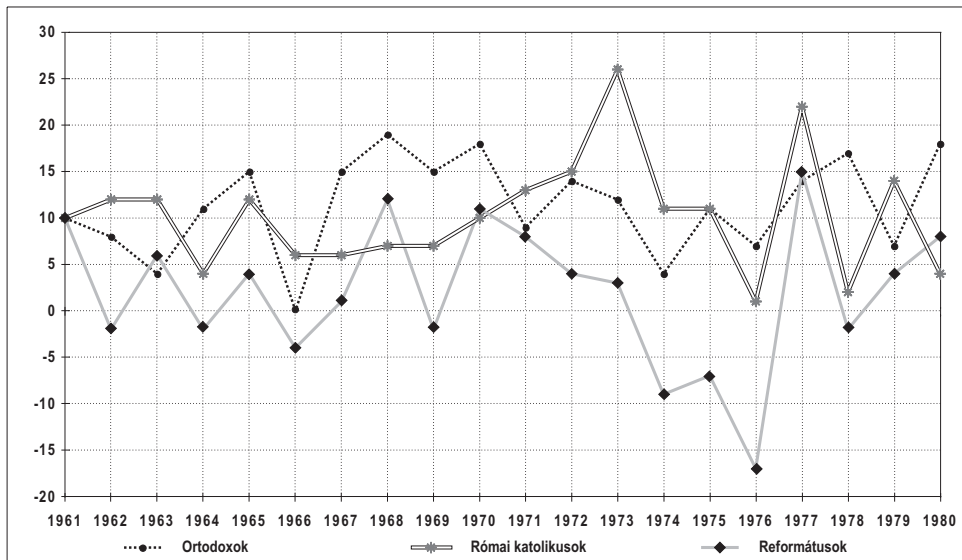
Az előző és a következő oldalon látható grafikonok adatai azt tükrözik, hogy az első világháborút megelőző években a románság természetes gyarapodása jelentős volt. A háborús években (1916–1918 között) visszaesett, majd Trianon után határozottan újból növekedni kezdett. Újabb csúcs az 1950-es évek közepén figyelhető meg, majd az 1962-es kollektivizálás idején ideiglenesen csökken, de az évtized végén már újból jelentős gyarapodás figyelhető meg. Az 1980-as években kisebb ingadozások figyelhetők meg, majd

az 1989-es romániai események után először félbeszakadt a zabolai román-ság korábbi látványos demográfiai növekedése.

A 20. század második felében vezetett ortodox románság, valamint római katolikus és református magyarság anyakönyvei alapján a megkeresztelték és az elhunytak számának különbségével szemléltetjük a különböző etnikai és felekezeti csoportok eltérő demográfiai viselkedését az 1944–2000 közötti időszakban:

A fenti grafikonok azt mutatják, hogy a zabolai ortodox románság folyamatos gyarodásához képest jóval szerényebb a római katolikus magyarok demográfiai növekedése. A reformátusok adatai már az 1940-es évek végén és az 1960-as évek elején jelentős veszteséget mutatnak. A református magyarságnak ez a lassú fogyása tovább fokozódott az 1970-es és az 1980-as évek közepén, majd látványosabbá vált az 1990-es években. A 20. század utolsó évtizedében már a római katolikus magyarság mutatói is folyamatos

veszteséget jeleznek, míg a román közösség 1995-től már minden évben szerényen növekedik, s újra pozitív demográfiai mérleggel zár. A természetes gyarapodás mellett a folyamatos betelepedés is hozzájárult a zabolai románság számának látványos emelkedéséhez. Az ortodox egyház házassági anyakönyvei egyértelműen ezt a tendenciát tükrözik: a helybéli románság párválasztását sajátos exogámia jellemzi, mivel a lányok jelentős része következetesen a szülőfalun kívülről választott férjet, akik házasságkötés után rendszerint Zabolán telepedtek le. Zabolán egészen az 1962-es kollektivizálásig a román fiatalok párválasztását alapvetően a szülők határozták meg, akik elsősorban etnikai, felekezeti, társadalmi és vagyoni szempontok alapján szemelték ki gyermekeik élettársát. A helybéli ortodox templomban 1850–1950 között összesen 325 esküvőt kötöttek, azok közül pedig 137 esetben a férj más településről származik, ami voltaképpen a házasságkötések 42,15%-át jelenti. E kisebb létszámú román közösség ugyanakkor e rendszeres lokális exogámiával tudatosan megakadályozta a rokonházasságokat. Ez a tendencia azt is jelzi, hogy egy ügyes moldvai juhászlegénynek mindig reális társadalmi és gazdasági felemelkedést jelentett frigyre lépni egy jól szituált zabolai román leánnyal. A falu gazdagsága, polgárosult világa folyamatosan vonzotta az idegen helységekből származó fiatalokat, akik elsősorban éppen ezért a státusváltozásért vállalták a vőül menéssel járó későbbi ugratásokat, élcelődéseket és csípős megjegyzéseket.

A cigányság

Spontán beszivárgás jellemezte a cigányság betelepődését is. A 18. század idején számuk jelentősen gyarapszik Háromszéken. Elsősorban fémművesek, kovácsok érkeztek Zabolára, ahol viszonylag gyorsan beépültek a helység társadalmába. Ezeket a letelepedett és adaptálódott családokat házi cigányoknak nevezték, akik jól megtanultak magyarul, sokan pedig házasságra léptek szegényebb magyar lányokkal. Számuk jelentősebben emelkedett a 19. század közepén, amikor a rabszolgasorsból felszabadított cigányság Moldva irányából előzönl Erdélyt. A 19. század végén és a 20. század elején családon belül is csak magyarul beszéltek. A 20. század első felében már csak a legidősebbek emlékeztek hajdani cigány nyelvű folklórszövegekre. Sajátos közösségi értékrendjüket, tér- és időhasználatukat, a tulajdonhoz fűződő viszonyulásukat (pl. közösködés), tisztasági tabuikat napjainkig megőrizték. A teljes nyelvi asszimiláció után száz évvel még mindig csak formális a keresztény egyházakhoz fűződő viszonyuk. Habár napjainkban nagyon sokan magyarként definiálják önmagukat, székely magyar környezetük határozottan megkülönbözteti őket. 1850-ben a falu összlakosságának csak 1,59%-át, 1941-ben 2,75%-át, 1977-ben 2,93%-át és 1992-ben már 5,34%-át alkották. A közösségükben

végzett vizsgálatok azt tanúsítják, hogy a sokgyermekes családi modellt egészen a 20. század végéig megőrizték. Számuk 1977–1992 között szinte megduplázódott, ami elsősorban a gyermekáldás vállalásával, a gyermekhalandóság visszaszorulásával, harmadsorban pedig a lokális exogámia iránti nyitottsággal magyarázható, mivel ők is jelentős számban kötöttek házasságot a környező falvakban élő magyar cigányokkal, akik esküvő után Zabolán telepedtek le. A hivatalos népszámlálások adatai szerint 1992-ben közösségük közel 200 személyből állt. Reális számuk azonban napjainkban meghaladja a 400-at is, mivel az utolsó népszámláláskor közel kétszázan tudatosan csak magyarnak vallották magukat.

Gazdasági szféra

A zabolai etnikumközi viszonyokat elsősorban a gazdasági szférában kialakult kapcsolatrendszer stabilizálta és határozta meg. A különböző etnikai csoportok ebben a faluban is eltérő ökológiai viszonyok között, területen éltek, éppen ezért más és más gazdasági struktúrákat, stratégiákat alakítottak ki. A magyarok elsősorban a zabolai patak és a Feketeügy folyó melletti síkságokat hasznosították, ahol földművelésből és nagyobb állatok (pl. tehenek, ökrök, lovak, sertések) tenyésztéséből éltek. A románság egészen 1918-ig elsősorban a helység közvetlen szomszédságában emelkedő havasok pusztáin juhászattal és erdőkiéléssel foglalkozott, majd később bőr- és gyapjúfeldolgozással egészítette ki jövedelmét.¹² A cigányok a két előző csoport által szabadon hagyott gazdasági résekbe illeszkedtek be folyamatosan: nyáron erdei gyógynövényeket, gyümölcsöket és gombát gyűjtögettek; télen pedig kosarat fontak, seprűt kötöttek, egyszerűbb faeszközöket készítettek; a 20. század elejétől pedig idősebb magyar gazdák földjein napszámosként részt vettek a növények ápolásában és a termények begyűjtésében. A faluba betelepedett németek általában gépészként, kertészként dolgoztak a grófi család birtokaiban. Zabolán értelmiségi, polgári foglalkozású zsidó családok is éltek orvosok, pénzügyi szakemberek, könyvelők voltak a Mikes család vállalataiban.

A felsoroltakból azt látjuk, hogy a különböző etnikai csoportok között Zabolán is finom munkamegosztás, kiegészítő (komplementáris) jellegű gazdasági szimbiózis alakult ki, mely éppen a különböző természeti erőforrások sajátos kihasználásán alapult, s éppen ezért egyik csoport sem törekedett soha a másik közösség teljes fizikai megsemmisítésére vagy kiirtására. Ez a külön-

12 A zabolai románok az úgynevezett *alpwirtschaft*-szerű juhászattal foglalkoztak: nyájukat meleg hónapokban a hegyi legelőkön, télen pedig a Keleti-Kárpátok lábainál meghúzódó faluban teleltették. Földes László: „A vándorló Erdély”. Történeti-néprajzi vizsgálatok az Erdély-Havasalföld közötti transzhumance-ról. *Ethnographia*, 1982, 3. sz., 370. p.

böző ökológiai források kiaknázásán alapuló gazdasági rendszer és sajátos „munkamegosztás” jelentősen hozzájárult a helybéli etnikai viszonyok stabilizálásához is, hatékonyan összetartotta a falu társadalmát, ugyanakkor specifikus etnikai identitástudat megtartását és folyamatos újratermelését is elősegítette.¹³ Az ökológiai és a gazdasági szféra ilyen felosztása egészen 1918-ig eredményesen megakadályozta az azonos erőforrás megszerzésére irányuló szüntelen versengést, mely ugyanakkor az etnikai határok folyamatos megsértésével járt volna Zabolán is.

Ez a fajta termelési rendszer közvetlenül az első világháború után bomladozni kezdett, amikor a fiatal román nemzetállam az erdélyi magyar nagybirtokok rovására földet osztott ki a nincstelen erdélyi román családoknak. Másodsorban pedig 1918–1940 között jelentős összegekkel támogatta a románok földvásárlását Székelyföldön. A nacionalista román kommunista hatalom a második világháborút követő évtizedekben gyorsan lebontotta az évszázadok folyamán kialakult gazdasági struktúrákat: 1945 tavaszán újabb földosztást kezdeményezett; 1948-ban elkobozta a Mikes család birtokait; államosította a zabolaiak hatalmas erdeit; kitelepítésekkel és irreális terménybeadási kötelezettségekkel megtörte a falu mintaadó, tehetősebb kulákrétegét; az 1962-es kollektivizálással megfosztotta létalapjától (földjeitől, mezőgazdasági eszközeitől és állataitól) a falu társadalmát döntően meghatározó középgazda réteget. Ez az erőszakkal életbe léptetett gyökeres változás csakhamar súlyos tudati válságot, bizonytalanságot eredményezett, mivel hirtelen évszázadokon át szervesen kialakított életstratégiák, gazdasági modellek veszítették el érvényüket, semmisültek meg. A saját életüket, gazdaságukat és jövőjüket korábban önmaguk megtervező és irányító gazdáktól erőszakkal elkobozták a mindennapi élet biztonságát jelentő földtulajdont, s ezáltal egy csapásra kiszolgáltatott agrárproletárrá degradálták őket. Bizonytalanságukat később annak a felismerése is fokozta, hogy családjaikat a kollektív gazdaságban szerzett szerény jövedelemből nem tudják eltartani, tehát arra kényszerülnek, hogy kilépjenek a szülőfaluból. Az 1962-től kezdődő kilépési gyakorlatok hatékonyan elősegítették az ipari létesítmények felé tartó munkamigrációt, s különösen a fiatalabbak esetében a városon való letelepedést, tehát a hatalom által erőltetett urbanizációt.

A második világháborút követő évtizedekben a magántulajdon radikális felszámolása új versenyhelyzetet alakított ki a faluban, mivel mindhárom etnikai csoport arra kényszerült, hogy nagyjából ugyanazokat az erőforrásokat szerezzék meg. A zabolai magyarok, románok és cigányok erre az új szituációra eltérő válaszokat adtak.

13 Csoma Zsigmond: A hagyományos gazdálkodási kép és etnikai azonosságtudat a Kárpát-medencében (18–19. század). In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság 1. Évkönyve*. Kolozsvár, 1992, pp. 7–23.

a) Az idősebb magyar nemzedék helyben maradt, s a radikálisan megváltozott helyzetre új túlélési stratégiát dolgozott ki: az MTSZ-ben megszerzett szűkös jövedelmét egyre inkább a háztáji gazdaságban végzett megfeszített munkával, gyümölcsstermesztéssel és állattenyésztéssel próbálta kiegészíteni. A középnemzedék tagjai Kézdivásárhely és Kovászna ipari vállalatai felé kezdtek naponta ingázni, délután és hétvégeken ők is a „második gazdaságban” dolgoztak. A zabolai gazda családok fiataljait tovább taníttatták, akik egyetemi tanulmányaik végeztével rendszerint városban (Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen és Kovásznán) telepedtek le és ott alapítottak új családot. A háztájiban megszerzett többletjövedelem segítségével elsősorban gyermekeik és unokáik látványos kiházasítását, anyagi felemelkedését próbálták biztosítani. A hajdani szegényebb rendű magyar családok utódaikat jóval praktikusabb pályák felé irányították: ők szakmunkásokat, mezőgazdasági gépészeket neveltek gyerekeikből, akik rendszerint mind a szülőfaluban próbáltak családot alapítani. 1962–1989 között a zabolai magyarság hajdani gazdasági társadalma, meghatározó rétege megfogyatkozott, előregedett, s fiataljainak távozása után már nem rendelkezett helyben olyan teljes értékű rokoni kapcsolatrendszerrel, amelyet elsősorban a gazdasági életben tudott volna mozgósítani és kamatoztatni. Az 1962-es kollektivizálás érdekes módon megszüntette a társadalmi rétegek közötti korábbi merev határokat, s ez az eredmény elsősorban a párválasztás szabadságában reprezentálódott. Az egyén helyét és presztízsét a falu magyar társadalmában már nem a szüleitől örökölt társadalmi státusz, hanem egyre inkább a saját képesség és teljesítmény határozta meg.

b) A zabolai román családok idősebb tagjai 1962 után szintén a kollektív gazdaságban dolgoztak, de a dinamikusabb középnemzedék már más stratégiákat követett. Kisebb részük beépült a helyi termelőszövetkezet és állami gazdaság adminisztratív apparátusába, mások erdészeti vállalatoknál kerestek állást, erdei fakitermelő egységeknél fuvaroztak, sokan pedig juhászattal foglalkoztak háromszéki vagy csíki havasokban, télen pedig cserekereskedelmet bonyolítottak le Erdély és Moldva között. A helyben megtermelt burgonyát Ó-Romániában kukoricával cserélték ki, ugyanakkor oda jelentős mennyiségű deszkát is szállítottak. Ezt a félig legális gazdasági tevékenységet csak úgy tudták lebonyolítani, hogy mindig számíthattak a különböző helyi, megyei és központi intézmények (pl. pártapparátus, rendőrség, pénzügyőrség stb.) hallgatóságos támogatására. 1965–1989 között csakhamar átrétegződött a zabolai románság társadalma is, egy olyan új elit jött létre, mely a gazdasági szférában felhalmozott tőkéjét szimbolikus mezőnyben is reprezentálni óhajtott. Különösen az 1970-es évektől a román családok is arra törekedtek, hogy gyermekeiket tovább taníttassák, azokat pedig tanulmányaik végén (éppen családi összeköttetések révén) igyekeztek a szülőfalú szűkebb körzetében álláshoz juttatni és Zabolán letelepíteni. Ez az új fiatal román elit az

1980-as évek elején éppen az állam- és a pártpolitikai rangra emelt nemzeti asszimiláció és kisebbségellenes törekvések segítségével, valamint a centrális hatalom támogatásával gyorsan átvette a falu adminisztratív, gazdasági, művelődési és oktatási életének vezetését, ahonnan teljesen kiszorította a magyarokat.

c) Érdekes módon éppen a második világháborút követő radikális gazdasági, társadalmi és politikai változások segítették elő a zabolai cigánycsaládok hatékonyabb integrációját, sikeres adaptációját.¹⁴ Egészen a második világháborúig viszonylag ritkán végeztek termelőmunkát, de az 1960-as évek végén már ők alkották a mezőgazdasági nagyvállalatok legfontosabb munkaerőbázisát. A korábban is jól működő térbeli mobilitásuk, kilépési gyakorlatuk (a tavasztól ősziig tartó időszakos vándorlásuk) olyan tapasztalatot halmozott fel, melyet jól lehetett kamatoztatni ebben az új helyzetben is: családi összefogással munkát vállaltak regáti,¹⁵ vagyis ó-romániai gazdaságokban, ahonnan ősszel jelentős mennyiségű takarmánykukoricával tértek haza, amit aztán eladtak az idősebb magyar gazdáknak. Amikor az 1970-es évek végén Romániában súlyos ellátási zavarok keletkeztek, bekapcsolódtak a legszükségesebb hiánycikkekkel (pl. élelmiszerekkel, divatárúval, kávéval, márkás cigarettával, arannyal stb.) folytatott házaló jellegű, csencselő kereskedelembé. Ez a fajta „üzletelés” ugyanakkor sok csapdával is járt, éppen ezért sok-sok figyelemmel ki kellett építeniük a hatalmi szervekkel (pl. rendőrséggel, Securitate-val stb.) való cinkos együttműködésüket is. Ezáltal olyan jelentős anyagi tőkét tudtak megtermelni és felhalmozni, amit már presztízs értékű javak (pl. személygépkocsi, színes televízió, cifra ruhák stb.) vásárlására is tudtak fordítani. Anyagi emelkedésüket legtöbbször új házak vásárlásával reprezentálták. A falu melletti dombon lévő kolóniáról leköltöztek előbb a periférikusabb falurészekbe, majd az 1980-as évek végén a legtehetősebbek éppen a község „szakrális” centrumában igyekeztek telket és házat vásárolni.¹⁶ Az újonnan megszerzett lakásaikat a magyarságnál látott minták alapján rendezték be, ugyanakkor fokozottabb gondot fordítottak környezetük tisztaságára. Ezek a családok gyermekeiket rendszeresen elküldték iskolába, és figyelemmel kísérték az egyházi életbe való beépülésüket is.¹⁷

14 Kotics József: Magyar-román-cigány együttélés Zabolán. *Néprajzi Látóhatár*, 1998, VII. 3–4. 134–138.; Pozsony Ferenc: Változások az erdélyi cigány társadalom életében. *Keresztény Szó*, 1997, 4. sz., pp. 2–4.

15 román regat, „királyság”

16 Harbula Hajnalka: Cigányok, parasztok, dilemmák. *Korunk*, 1999, 9. sz., pp. 83–90.

17 Kotics: i. m. 138.; Pozsony Ferenc: A háromszéki magyar ajkú cigányok vallásos és hitélete. *Keresztény Szó*, 1997, 8. sz., pp. 15–18.

Etnikai térszerkezet

Az erdélyi falvak mindennapi életében a különböző etnikai közösségek józan elkülönülése érvényesült: mindegyik csoport előnyben részesítette az etnikailag homogén vidékeket, falvakat, falurészeket. A zabolaiak hétköznapijait is elsősorban ez a diszkrét elkülönülés, izoláció határozza meg, ami különösen a település etnikai térszerkezetében a legszembetűnőbb. Ezt a szegregációt elsősorban a gazdasági struktúrában betöltött helyük idézte elő, mivel a később betelepülő román juhászcsaládok csak a falu fölötti erdő szélén terjeszkedhettek irtással, tehát a helység „Felszeg”-nek nevezett részén, mely közel fektet a havasi legelőkhöz. A juhtartó románság közvetlenül a hegyek lábánál, az erdők közelében telepedett le, ahol családjaik és telkeik napjainkban is koncentrálódnak, ezáltal Zabola felső részén fokozatosan létrehoztak egy összefüggő román etnikai tömböt. A magyarok a falu síkvidékét részesítették előnyben, portáik ma is ott sűrűsödnek a termőföldekhez közel fekvő részén. A cigánycsaládok szintén a Felszegen, az erdők alatti hegyoldalon építettek különálló telepet, kolóniát. A 18–19. században készült térképek azt jelzik, hogy a cigányság abban a gyéribben lakott térben telepedett le, ahol korábban a románság élt. A cigányság legnépesebb és legszegényebb csoportja, homogén etnikai tömbje napjainkban éppen a régi ortodox templom körül található, ahonnan a románság 1918 után fokozatosan beljebb terjeszkedett, megvásárolta a megüresedett magyar telkeket.

A térszerkezetben is megnyilvánuló elkülönülésnek nemcsak gazdasági, foglalkozásbeli okai vannak, hanem alapvető kulturális, társadalmi, művelődési és mentális különbségek is elősegítették kialakulását és fennmaradását. Az ortodox románok világmérete, vallása, kultúrája, nyelve és értékrendje alapvetően más életvezetési mintákra épült, mint a nyugati orientációjú protestáns és római katolikus magyarságé.¹⁸ Tehát nemcsak egyszerűen a betelepülési sorrend vagy a gazdasági rendszerben elfoglalt specifikus hely, hanem az alapvető kulturális és mentális távolság is hozzájárult a szegregált etnikai térszerkezet kialakulásához: Zabolán is mindegyik család felértékelte azt a területet, ahol szomszédai, rokonai azonos nyelvet beszélnek, azonos kulturális minták szerint élnek. Az 1970-es évek elején pár feltörekvő román család anyagi felemelkedését a falu adminisztratív, magyar szakrális központjában akarta telekvásárlással, hatalmas méretű alpesi villa építésével reprezentálni. Pár év múlva azonban lemondtak erről a törekvésükről, mivel a magyarok közé betelepült román családok elszigetelődtek, nem érezték igazán jól magukat.

18 Deák Ferenc: Növényi szimbólumok a zabolai románok szokásaiban. *Művelődés*, 2001, 5. sz., pp. 23–24.

A totalitárius hatalom 1945–1989 között számtalanszor megpróbálkozott tudatosan olyan tömeges eseményeket (pl. felvonulásokat, népgyűléseket, sport-, kulturális vagy éppen iskolai rendezvényeket stb.) szervezni, amelyekkel egy közös térbe közelíthette, gyűjthette volna össze a románokat és a magyarokat. A „népi demokrácia” éveiben (1945–1956) párszor ez még sikerült, de különösen 1968 után, amikor Nicolae Ceaușescunak a nemzetiségek ellen irányuló művelődési és iskolai politikája elmélyült, ilyen rendezvényekre már nem kerülhetett sor. Mivel az 1989-es változásokat követő évtizedben a romániai központi hatalom kivonult a művelődési és az ideológiai élet erőszakos irányításából, a két nagyobb etnikai csoport elit rétege Zabolán is annyira eltávolodott egymástól, hogy minimálisra csökkent a tömeges rendezvényeken való közös részvétel. Az elmúlt évtizedben egyedül csak 1991. június 1-jén, Mikó Imre szobrának avatási ünnepségén találkozott a két etnikai közösség lelkészeinek és tanárainak vezetésével. 1990-től kezdődően a románok és a magyarok művelődési életüket külön, saját kulturális otthonaikban szervezik meg. Így művelődési téren is helyreállt a második világháborút megelőző „rend”: a románság a saját szakrális centrumának közelében felépített művelődési házban, a magyarság pedig a falu adminisztratív központjában, közvetlenül a református vártemplom mellett található kultúrotthonban éli meg az etnikai alapon szervezett művelődési eseményeit. Ugyanott a falu magyar értelmiségi rétegének kezdeményezésére a második világháborút követő évtizedekben minden évben megszervezik a cigányok farsangi műsoros táncmulatságát. Erre a nagy tömegeket vonzó rendezvényre a szomszéd falvakból is sokan érkeznek, de ugyanakkor jelentős számban vesznek részt benne magyarok is. Érdekes tény, hogy míg a profánabb jellegű kocsmázás 1989-ig rendszerint azonos térben zajlott, 1990-től mindhárom csoportnak (románoknak, magyaroknak és cigányoknak) saját mulatói alakultak ki, ahová ugyan bárki bemehet, de ott olyan szűrős tekintetekkel találkozhat, hogy onnan csakhamar távozásra kényszerül.

Etnikai együttélés

Az elkülönülés megfigyelhető Zabolán az egyházi, az iskolai és a művelődési életben is. A magyarok római katolikus és református vallásúak, a románok ortodoxok, a cigányok pedig felerészt katolikusok, felerészt reformátusok. A románoknak közvetlenül a hegyek alatt a magyar grófi család a 18. században először egy kisebb kápolnát, majd a 19. század elején fatemplomot építtetett. A tehetősebb román családok (pl. Oprea, Furtuna) az 1930-as évek végén a Mikes család rezidenciájával szemben új, impozáns ortodox templom építését kezdeményezték, melyet 1943. augusztus 22-én Észak-Erdély ortodox püspöke szentelt fel. A magyarok a 18–19. században gótikus vártemplomot emeltek a falu síkvidékén, s annak közvetlen szomszédságában építtették fel

az 1860-as években a római katolikus közösség új templomát is.¹⁹ Zabola felekezeti szerkezete 1850–1992 között a következőképpen alakult:

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Baptista	Egyéb
1850	2006	127	3	597	1279	-	-	-	-	-
1880	2425	208	1	788	1427	1	-	-	-	-
1900	2525	290	3	857	1375	-	-	-	-	-
1910	3166	405	49	1085	1586	10	5	26	-	-
1930	2776	531	3	1003	1214	7	9	4	4	5
1941	2757	484	10	1038	1199	11	13	1	-	1
1992	3535	908	14	1158	1415	-	3	-	-	57 ²⁰

A fenti táblázat azt tükrözi, hogy az ortodox románok aránya az 1850-ben regisztrált 6,33%-ról 1992-ben 25,68%-ra növekedett, ami elsősorban a folyamatos betelepülésekkel, következetes lokális exogámiával és a magasabb születési mutatókkal magyarázható. Ugyanakkor a római katolikus magyarok száma 29,76%-ról 32,75%-ra gyarapodott, miközben a reformátusoké 63,75%-ról 40,02%-ra csökkent. A második világháború utáni évtizedekben Zabolán pár család jehovistává vált. Habár a hatalom az 1970–80-as években számtalanszor zaklatta őket, számuk fokozatosan gyarapodott. 2000-ben a falu szakrális központjához közeli Vasút utcában imaházat építettek.

A románok temetője az erdő alatti régi ortodox templom szomszédságában van, míg a magyaroké egy másik, távolabbi dombtetőn a református és a római katolikus templom közelében található. A magyar temetőn belül határozott felekezeti, etnikai elkülönülés figyelhető meg külön részre temetkeznek a római katolikus, a református székelyek, valamint a magyar ajkú cigányok.

A 19. század végéig Zabolán elsősorban felekezeti alapon szerveződő (református, római katolikus és ortodox) iskolák működtek a faluban. A reformáció előtti korszakban római katolikus parochiális iskola működött Zabolán. Mivel a katolikus gyermekek oktatása csak bérelt helyiségekben zajlott, 1815-ben egy szalmafedeles iskolát építettek számukra. 1585-től református népiskola kezdte meg működését, melyben Máthé református *scholamester* oktatott. A román gyermekek oktatására a Mikes család 1832-ben egy tante-

19 Gyöngyössi János–Kerny Terézia–Sarudi Sebestyén József: *Székelyföldi vártemplomok*. Budapest, 1995, pp. 199–205.

20 1992-ben 57-en jehovistának vallották önmagukat.

remmel is rendelkező kántori lakást építtetett az ortodox templom közelében. A református és a római katolikus iskolák egyesítésével 1873-ban községi iskolát alapítottak, s a falu központjában 1876-ban impozáns, emeletes állami iskolát építtettek.²¹ Abban 1918–1940 között csak román, 1940–44 között csak magyar nyelvű oktatás zajlott. A második világháború után az 1952–53-as tanévtől egy igazgatás alá vonták össze az addig külön-külön működő román és magyar iskolát. Ennek ellenére az I–IV. osztályos tanulók külön magyar és külön román iskolába jártak. 1953–1989 között a zabolai állami iskolát magyar főigazgató és román aligazgató vezette. A magyar oktatók közötti személyes ellentétek miatt 1989–1996 között az iskola élére román tanár került. 1990 első heteiben a magyar tanárok különálló magyar és különálló román állami iskola alapítását kezdeményezték, amit azonban megakadályoztak román kollegáik. Az 1990-es márciusi marosvásárhelyi román–magyar iskolaháborút követő konfliktus begyűrűzött Zabolára is, megszüntetett minden természetes kapcsolatot a magyar és a román tanárok közössége között. Például a közös főépületben tanító pedagógusok az órák közötti szüneteikben külön magyar és külön román tanárban beszélgetnek, kávéznak. Újabb konfliktus csak 1997 őszén robbant ki a két tantestület között, amikor az új tanügyi törvény megszavazása előtt szélsőséges román pártok parlamenti képviselői látogatták meg az iskolát. Például azzal próbálkoztak, hogy a magyar osztályokban tanuló magyar ajkú cigány gyermekeket román tagozatba írassák át. A Bukarestből érkezett látogatók hatására most a román oktatók kezdeményezték az állami iskola teljes adminisztratív, etnikai alapon történő szétválasztását, amit ezúttal a többségben lévő magyar kollegáik akadályoztak meg. Az 1999–2000-es tanévben a magyar és a román osztályok létszáma a következőképpen alakult:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
Magyar	17	15	21	32	34	61	37	33	250
Román	5	7	13	14	16	11	19	16	101

A táblázat azonban nem tartalmazza a magyar ajkú cigány gyermekek számát, akiknek aránya a magyar nyelvű osztályokon belül már megközelítette az 50%-ot. A következő kimutatás az 1990–1999 között született gyermekek számát mutatja pontos etnikai lebontásban:

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Összesen
Magyar	11	6	13	12	16	8	14	19	14	11	124
Román	15	9	5	7	7	13	5	9	4	11	85
Cigány	6	4	6	7	3	6	1	12	4	7	56

21 Berecz Gyula: *Háromszék vármegye népoktatási intézményeinek története*. Brassó, 1893. 246. p.

A fenti adatsor azt jelzi, hogy az 1990–99 között született zabolai gyermekek 46,79%-a magyar, 32,07%-a román és 21,13%-a cigány nemzetiségű. Az egyre csökkenő gyereklétszám miatt versenyhelyzet állt elő: az egyre apadó anyagi források miatt csak az a csoport indíthat önálló osztályokat, aki a közeljövőben megnyeri a cigány családok gyermekeit. Említettük, hogy a bukaresti parlamenti képviselők 1997-ben éppen arra tettek „szerény” kísérletet, hogy a magyar anyanyelvű cigány tanulókat a magyarságtól eltávolítsák. A zabolai iskolában tapasztalható kép Székelyföld nagyon sok iskolájára jellemző: az egyre apadó magyar gyermeklétszám és a magasabb születési mutatókkal rendelkező magyar ajkú cigányok disszimulációja a régió számtalan helységében éppen a magyar nyelvű osztályok megszüntetését eredményezheti.

Vegyes házasságok

Az erdélyi falvakban egészen napjainkig elzárkóztak az etnikailag vegyes házasságoktól. Mindegyik nemzeti közösség szigorúan megbüntette és drasztikus eszközökkel kizárta soraiból azt a személyt, aki ezt a szabályt megszegte. A polgármesteri hivatal házassági anyakönyveiben található adatok feldolgozása is ezt az etnikai elszigetelődést tükrözi: a faluban 1920–1997 között összesen 2328 házasságot kötöttek, abból 2215 etnikailag homogén házasságkötést (95,15%) regisztráltak, mellettük pedig nagyon kevés (113 vagyis 4,85%) a román és a magyar fiatal egybekeléséből létrejött új, vegyes család. A 20. század legfontosabb társadalmi, politikai korszakaiban az etnikailag vegyes családok kötések száma²² a következőképpen alakult:

Időszak	Házasságok száma összesen	Vegyes házasságok száma
1920–1939	552	19 (3,44%)
1940–1944	127	1 (0,78%)
1945–1965	667	31 (4,64%)
1966–1989	699	46 (6,58%)
1990–2000	283	16 (5,65%)

A két világháború közötti korszakban 19 etnikailag vegyes család jött létre, azok közül 6 esetében a férj magyar, 13 esetben pedig román volt a családfő. Érdekes tény, hogy a tizenhárom román férj közül hét személy más (túlnyomórészt Kárpátokon kívüli) helységből származott, tehát az etnikai-

²² Mirk Szidónia: Căsătoriile mixte maghiaro–române din Zăbala. In: Pozsony Ferenc–Anghel Remus (szerk.): *Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*. Cluj, 1999, pp. 61–65.

lag vegyes házasságok esetében a lokális exogámia aránya jóval nagyobb volt. A két világháború közötti korszakban a magyar feleség még presztízst jelentett, a vele kötött házasság társadalmi felemelkedést jelentett.

A második világháború idején, amikor az Észak-Erdélyhez besorolt Zabola újból Magyarországhoz tartozott, a faluban csak egy vegyes család keletkezett: egy tehetősebb román fiú elvett feleségül egy magyar leányt. 1940–1944 között a két etnikai csoport egymástól való elzárkózása és félelme elmélyült, nem kedvezett a párkapcsolatok kialakulásának.

A második világháborút követő periódusban (1945–1965 között) enyhén növekedett az etnikailag vegyes házasságok száma, s kissé meghaladta a két világháború közötti százalékot is. Nicolae Ceaușescu hatalomra kerülése után tovább növekedett a vegyes házasságok száma, s az 1965–1989 közötti totalitárius korszakban elérte a 6,58%-ot. Sajátos jelenségre figyeltünk fel Zabolán: a második világháborút követő korszakban az etnikailag vegyes házasságok csoportjában jóval nagyobb számban találkozunk román férfi és magyar nő egybekelésével. Az 1945–1965 között megkötött 31 vegyes házasságon belül a férj 21 esetben román, 10 pedig magyar volt. Érdekes módon mindez 1966–1989 között már megváltozott, mert az ebben az időszakban keletkezett 46 vegyes házasságon belül a férj 27 esetben magyar és csak 19 esetben román nemzetiségű. Ugyanakkor a vegyes házasságok túlnyomórésze (89,95%-a) már lokális exogámiával kapcsolódott össze: 18 román és 5 magyar feleség, 13 román és 4 magyar férj más településről származott. A 20. század második felében a házasság révén betelepülők közel fele (18) román nő volt, ami elsősorban a fiatal zabolai nemzedékek mobilitásával magyarázható, ugyanakkor a román férfiak továbbra is jelentős számban (13) érkeznek vegyes házasságokba.

Az 1989-es romániai változásokat követő években az etnikailag vegyes házasságok száma előbb csökkent, majd folyamatosan emelkedett, s a 20. század utolsó évtizedében Zabolán összesen 16-ot regisztráltak. Ebben az időszakban a magyar férj–román feleség összetételű családok keletkeznek nagyobb számban (9), ami éppen a többség-kisebbség helyi viszonyának finom átrendeződését tükrözi. Az 1990–2000 között megkötött 16 vegyes házasságból 9 házastárs (3 román férj, 5 román és 1 magyar feleség) más helységről származik, tehát az etnikailag vegyes házasságok több mint fele lokális exogámiával kapcsolódik össze, ami a két etnikum életterének kiszélesedését is szemlélteti. Ugyanakkor arra is felfigyelhettünk, hogy a zabolaiak párválasztásában az utóbbi évtizedben egyre inkább csökkent az azonos felekezethez, etnikai csoporthoz vagy a szülőfaluhoz való tartozás jelentősége, s egyre inkább felértékelődik a család vagyoni helyzete, a gazdasági és a társadalmi életben elfoglalt státusza.

A fenti adatok csak a román és a magyar fiatalok közötti házasságkötéseket tartalmazzák. A faluban cigány–magyar vagy cigány–román házasság az

utóbbi tíz évben nagyon kevés, csak 2-3 jött létre, de a szülők később azokat is felbontották.²³

A vegyes házasságokat Zabolán mindegyik etnikai csoport határozottan elítéli, saját értékrendjével összeegyeztethetetlennek tartja. Hangsúlyoztuk, hogy a román-magyar családokban a magyar házastársat átkeresztelik ortodoxnak, s különösen 1968 után az ilyen famílián belüli kommunikáció csak románul zajlik. Szemléletes tény, hogy Zabolán elsősorban azokban az etnikailag vegyes családokban erős az asszimiláció, melyekben a feleség magyar. A hagyományos falusi társadalmakban a nő alávetettsége és kiszolgáltatottsága hangsúlyosabb a férjéhez képest, s ez sok esetben csak fokozódik egy magyar nő esetében román férj oldalán. Mindez ugyanakkor azt is maga után vonja, hogy a magyar házastársat saját rokonai is következetesen kirekesztik, megszakítják vele kapcsolatukat, találkozásait lecsökkentik. Olyan szülővel is találkoztunk, aki örökségéből visszavonhatatlanul kitagadta gyermekét, s meghagyta, halála után még a koporsója mellé se álljon az az utód, aki a másik etnikai csoportból választott társat. Az ilyen fajta viszonyulások legtöbbször konfrontációt, kibékíthetetlen viszályt okoznak hosszú időn át, tehát az így etnicizálódott „családi” beháborúk hosszú távon megterhelik a románok és a magyarok közötti kapcsolathálót. A vegyes házasságok Zabolán éppen ezért kevésbé járultak hozzá az etnikumok közeledéséhez, a kulturális elemek, javak természetes cseréjéhez.

Találkozási alkalmak

Az erdélyi falvakra jellemző etnikai elzárkózás ellenére a gazdasági szférában működő érdekszövetség miatt és a természetes szomszédsági, baráti kapcsolatok révén Zabolán is rövid, de rendszeres „találkozások”²⁴ jöttek létre, elsősorban a privát, másodsorban pedig a nyilvános szférában. Ezeket a találkozásokat általában a tolerancia és a kölcsönös tisztelet jellemzi. Egy ilyen multietnikus közegben mindegyik csoport természetesnek tartja, hogy szomszédja otthon, saját családjá körében más nyelven beszél, más templomba jár, más szokásai vannak. Zabolán az ortodox románok és a magyarok húsvéti ünnepe (éppen az eltérő kalendáriumi rend miatt) nem esik minden évben ugyanarra a napra. Arra azonban érzékenyen vigyáznak, hogy zajosabb munkával ne zavarják a szomszéd család ünnepét. Legtöbbször ők is „fél-

23 Pozsony Ferenc–Anghel, Remus Gabriel (szerk.): *Modele de convietuire in Ardeal. Zabala.* (Együttélési modellek Erdélyben). Cluj-Napoca (Kolozsvár), 1999, pp. 59–65.

24 Biró A. Zoltán–Gagy József: Román–magyar interetnikus kapcsolatok. In: Gagyi József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról.* Csíkszereda, 1996, pp. 67–76.

ünneplőbe” öltöznek, s pihenéssel, szomszédolással, beszélgetéssel töltik el a napot. Az ilyen multietnikus településeken a hétköznapok alatt kibontakozó gazdasági kapcsolatok révén, vagy utcán, üzletekben, kocsmákban, községházán, postán számtalan találkozási alkalom kínálkozik a nyilvános térben való találkozásra is. Ezek az események Zabolán is a legtöbbször rövid idő alatt zajlanak, ritualizáltak, szerkezetük jól begyakorolt sémára épül.

Átjárási gyakorlatok

Hatásmechanizmusukban a legintenzívebb átjárási gyakorlatok elsősorban a természetes szomszédsági, baráti vagy munkakapcsolatokból fakadnak. Zabolán is kötelező a más ajkú jó szomszédot meginvitálni a keresztelőre, esküvőre. Temetésre senkit nem hívnak, oda már minden szomszédnak „kötelező” elmenni. Az emberélet fordulóin szervezett eseményekbe természetesen bekapcsolódnak a más ajkú szomszédok is, akik így megismerik a főzési szokásokat, táncgyományokat, lakáskultúrát, öltözködési gyakorlatot stb. Egy zabolai magyar esküvőn az oda meghívott román szomszédnak mindig húzatnak egy-egy román táncot (pl. perinicát, hórát), az ortodox fiatalok lagziján pedig rendszerint csárdással tisztelik meg a magyar vendéget. Tehát elsősorban az egymáshoz közel lakó románok és magyarok érintkeznek egymással a családi meg a naptári ünnepek alatt, amikor betekinhetnek egymás életébe, kultúrájába is. Adatközlőink külön kihangsúlyozták, hogy milyen fontos szerepet töltenek be a szomszédos kisgyermekes mindennapos találkozásai, közös játékalkalmak, amelyek rendszerint a szimmetrikus kétnyelvűség kialakulását segítik elő.²⁵ Ezek a találkozások előkészíthetik a kulturális kölcsönhatásokat is. Az interetnikus kapcsolatoknak az első fokán tehát betekinnek a mások csoport privát életébe, megismerik annak sajátos, eltérő szokásait, értékrendjét. Ugyanakkor mindegyik etnikai csoporthoz tartozó személy éppen ebben a multietnikus, multikulturális közegben építi ki saját identitását. Tehát a közeli másság tudatában definiálja, helyezi el önmagát.

25 Zabolán a magyarok és a románok közötti kommunikációt 1965-ig aszimmetrikus bilingvizmus jellemezte. A románok minden beszédhelyzetben székely partnereikkel csak magyarul beszéltek. A falubeli magyarok kevésbé ismerték a románt. Amikor országszerte megerősödött Ceaușescu kisebbségellenes propagandája, a helybéli román értelmiségiek (pl. papok és tanárok) tudatosították közösségükben, hogy többségi nemzeti csoporthoz tartoznak, kisebbségi komplexusaikat számolják fel, a magyarokkal csak románul érintkezzenek. Ennek eredményeképpen a fiatalok csak románul, a középkorúak és idősebbek magyarul és románul beszélnek székely partnereikkel az utóbbi három évtizedben. Pozsony: i. m. 1999, pp. 50–52.

Az etnikumok közötti kapcsolatoknak egy sajátos szintjét képviseli a „másik” csoport specialistái által nyújtott szolgáltatások igénybevétele.²⁶ Zabolán a román esküvőkre mindig magyar szakácsnőket hívtak, mivel úgy vélték, hogy csak a Mikesek konyhájában dolgozó, tapasztaltabb magyar asszonyok tudnak igazán jól főzni. Trianon után sokan gazdag bukaresti román családok háztartását vezették. Hagyományosan magyar foglalkozásnak számított a helységben az ács, asztalos, kerekes, kádár, kőműves, cipész meg a szabó mesterség is. A két világháború közötti korszakban ezeket a magyar szakembereket megbecsülték moldvai és havasalföldi városokban is. Egészen a 20. század közepéig Zabolán cigány származású kovácsok patkolták a lovakat. A lakodalmi táncmulatság idején a zenét hajdanán cigánymuzsikusok szolgáltatták. Ha egy magyar vagy cigánycsaládot napjainkban megkárosítanak, tehát ellopják lovát, tehenét, akkor leggyakrabban román paphoz vagy szerzeteshez (kalugerhez) fordulnak: rendszerint pénzt fizetnek neki, s „fekete misét” mondatnak vele, hogy a tolvajt büntesse meg az Isten. Vallomásaik szerint az ortodox pópa ilyenkor fekete borítójú misekönyvből olvas fel egy (a magyarok számára érthetetlen) szöveget. Egészen a második világháborúig jellegzetesen román foglalkozásnak számított a juhbőr feldolgozása. Zabolán mindig csak magyar orvosok, egészségügyi közép-káderek, gyógyszerészek működtek. Egészen 1972-ig a román betegek és a magyar egészségügyi szakemberek közötti kommunikáció elsősorban csak magyarul zajlott, azóta pedig románul folyik. A falubeli magyarok is már az első világháború utáni évtizedekben nagyobb számú juhot kezdtek tenyészteni, ennek ellenére a gazdák úgy vélték, hogy a juhászathoz igazán csak a román *csobányok* értenek. Habár egy-két magyar család később megpróbálkozott nagyobb léptékű juhászattal foglalkozni, a magyarok következetesen csak román *bácsot* fogadtak juhaik őrzésére és gondozására.

A hosszabban tartó egymás mellett élés Zabolán is azt eredményezte, hogy a saját kultúrából hiányzó elemet legtöbbször éppen a másik, a szomszédos etnikumtól kölcsönzik, adaptálják. A zabolai magyarok például a románságtól vették át a savanyú leveseket meg a puliszkaételeket.²⁷ A románok pedig a magyarok ünnepi süteményének számító kürtőskalácsot készítik lakodalmak idején. A kulturális átvételek, kölcsönhatások sorában érdekes adaptációs törvényszerűségeket ragadhatunk meg. Egy-egy átvett kulturális elem előbb mindig a saját kultúra peremén ragad meg, ott kiértékelik, elemzik; s ha befogadják, akkor a belső kultúra centrumába is bejuthat. Igaz, hogy az így adap-

26 Czégényi Dóra: Magyar–román interetnikus kapcsolatok vallási vetületei. In: Borbély Éva–Czégényi Dóra (szerk.) *Változó társadalom*. Kolozsvár, 1999, pp. 29–43., Keszeg Vilmos: A román pap és hiedelmek a mezőségi folklórban. *Ethnographia*, 1996, 1–2. sz, 335–369.

27 Constantinescu, Ioana–Cazacu, Matei: *O lume intr-o carte de bucate*. (Egy világ egy szakácskönyvben). București, 1997.

tált elem az átvétel során alapos változásokon mehet át. Ha az értékelés során taszítják, akkor még jobban perifériára szorul, s kiesik a befogadó csoport kulturális rendszeréből. Említettük, hogy a zabolai magyar esküvők ételrendjébe bekerültek a románságnál specifikusan előforduló savanyú levesek (csorbák). Hajdanán, egészen az 1962-es kollektivizálásig a magyar lakodalmak fényét a szárnyasból, zöldségekből főzött, nagyon zsíros laskaleves jelentette. Ez a rituális étel nemcsak az emberélet jelentősebb fordulóin, hanem a naptári ünnepek idején is kitüntetett eledel volt. Közben a román esküvőkön vagy a kovásznai vendéglőkben a magyarok is megismerték a húsgombóc-savanyú perisóra (ciorbă de perișoară) levest, amit jónak találtak, s saját ünnepi ételrendjükbe is beépítettek. Jelentős magyar hatás érte a zabolai románság tárgyi kultúráját is: ez ma is jól megfigyelhető a hagyományos építészetben, lakáskultúrában, s viseletben is.²⁸ Ezek a kulturális kölcsönzések azt eredményezték, hogy az erdélyi multietnikus falvak kultúrája jóval színesebb, jóval gazdagabb, mint a homogén tájaké.

Etnikai rivalizálás

Az etnikailag vegyes erdélyi zónákban, településekben és falurészekben teljesen természetes a jelképes vagy a reális vetélkedés.²⁹ A rivalizációnak számtalan szimbolikus formáját lehet tapasztalni Zabolán is. Az 1918-as trianoni

28 A 19. század végén kibontakozó polgárosodás hatására városi ruhadarabok terjednek el gyorsan a helységben is. Az értelmiségiek szorgalmazására a hajdani ünnepi viselet Zabolán is etnicizálódott, fokozatosan „nemzeti” viseletté vált. Különösen a „rég román világban”, vagyis a két világháború közötti korszakban telítődött nemzeti jelentésekkel az akkor megkonstruált székely ruha, vagy a díszesebb román ünnepi ruházat (port național românesc). L. Gazda: i. m. pp. 174–185. Mivel a polgárosodás hatására a zabolai románok is hamarabb „kivetkőztek” díszes ünnepi viseletükből, ezért a román értelmiségiek 1968 után éppen hagyományörzőbb dél-erdélyi modellek felhasználásával próbálták újra rekonstruálni a „nemzeti” öltözetet. Lásd Anăstăsoaie: i. m. pp. 23–24. Érdekes módon a hétköznapi férfi viseletnek napjainkban is etnikai identitást jelző funkciója van: pl. a magyar férfiak télen szürkeszínű, házilag gyapjúból szőtt szövetruhában és fekete báránybőr sapkában járnak, míg a románok sötétbarna színű szövetruhát és szintén barna színű kucsmát viselnek. A tradicionális viselet Zabolán és környékén hatékonyan elősegítette az identifikációt, ugyanakkor a beszélő partner gyors etnikai besorolásával a megfelelő nyelvi kód kiválasztását, tehát a nyelvi kommunikációt is elősegítette.

29 Például a Bolgárszegen (Scheii Brașovului) lakó fiatal román legények csoportjai a tavaszi Junii-ünnepség keretében lóháton, pisztolyokkal lövöldözve jelképesen minden évben megrohamozták a szász város falait és az ezen a napon bezárt kapuit. Közösségükben a következő hiedelem élt: ha be tudnak törni a falakkal körülkerített városba, és a piactéren álló városházát háromszor körüllovagolják, akkor Brassó a románoké lesz. A 19. század végén a román legényeknek sikerült kétszer a Tanácsházat megkerülni, de a harmadik kört már egy ór megakadályozta. Az eseményt a szászok a város reális elvesztésének rituális „előjátékaként”, formájaként értékelték. L. Muslea, Ion: *Cercetari etnografice si de folclor*. II. București, 1972. 68. p.

békeszerződések nyomán Erdély Románia részévé vált. A két világháború közötti korszakban az erdélyi románok már a többségi, politikai nemzet szerves részét képezték. Zabolán a románság a falu gazdasági, szakrális, adminisztratív centrumában akarta reprezentálni újabb státuszát, éppen ezért az állami, községi iskola udvarán impozáns ortodox hármaskeresztet emeltek. Később a gróf Mikes család rezidenciájának bejáratával szemben új, magas, messze ellátzó, fényes fedelű ortodox templom építéséhez kezdtek. Közvetlenül az ortodox román templom felépítése után egy új szokás alakult ki közösségükben. Az egyházi esküvő után az új pár és násznépe a templom előtti téren körtáncot járt. Ebben az etnikailag „telített” térben a román és a magyar legények között évente hagyományosan legalább egyszer szimbolikus küzdelemre, birkózásra, a másik fél megfutamatására került sor. Az 1989-es rendszerváltás után a falu fiatal román anyanyelvű iskolaigazgatója ugyanerre a térre, tehát a kastélybejárat és az ortodox templom közé hatalmas, pagodaszerű családi házat építtetett.³⁰ Az 1970-es években, amikor Romániában Ceaușescu kimondottan kisebbségellenes, intoleráns politikát kezdeményezett, a falu adminisztratív (magyarok által lakott) központjában tehetős román családok telkeket vásároltak és fényes villákat építettek. Ugyanebbe a térbe az 1990-es években már a gazdag cigány elit kezdett alpesi villanegyedet emelni. Ők éppen a túlméretezett házaikkal és hatalmas faragott székely kapuikkal reprezentálják anyagi felemelkedésüket. Zabolán a magyar közösség folyamatosan csak a saját kulturális fölényét hangsúlyozza, s szimbolikus eszközökkel (pl. térfoglalás), tehát a falu szakrális központjában felállított emlékművekkel (pl. a magyar honfoglalás 1100 évvel ezelőtti eseményére, az 1848-as forradalomra emlékeztető kopjafákkal), szobrokkal (pl. gróf Mikó Imre mellszobrával) valósítja meg.³¹

Etnikai konfliktusok

Az erdélyi etnikumok között élesebb konfrontációra, konfliktusokra elsősorban csak akkor került sor, amikor a régióban gyökeresen megváltoztak a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok, s hatásukra a materiális meg szimbolikus javak újra felosztásra kerültek. Ilyen események történtek szerte Erdélyben az 1848-as magyar polgári forradalom és szabadságharc idején, az 1918-as trianoni békeszerződés, az 1940-es bécsi döntés, a román hatalom 1944-es visszatértekor és az 1989-es rendszerváltás után. Zabolán közvetlenül az első világháborút lezáró békeszerződések után a grófi nagybirtok egy

30 Lásd Keményfi Róbert: *Etno-kulturgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban*. Debrecen, 1994.

31 Gagy: i. m.

részét elvették és kiosztották szegényebb román családoknak. A két világháború közötti évtizedekben a két etnikum közötti kapcsolatokat sajátos események zavarták meg. A román családok juhnyájikkal tavasszal és nyár közepén kárt okoztak a magyar szántóföldeken, ahol lelegeltették a terményeket. Amikor 1940-ben a faluba megérkezett a magyar hadsereg, részeg magyarok köveket dobáltak az őket megkárosító juhászok háza felé. Ennek viszonzásaként 1944 őszén ártatlan magyarokat koncentrációs táborokba küldtek Földvárra, Foksányba és Tighinára. 1968-ban Románia területét adminisztratív szempontból újra felosztották. Ekkor a faluban népszavazást tartottak, hogy a székely többségű Hargita vagy a román többségű Brassó megyéhez tartozzon-e a falu. Ez a választás hosszú évekre megterhelte még a közeli szomszédok közötti viszonyt is. Az 1970-es és 1980-as években a magyar többségű Zabolán a helyi adminisztráció, iskola, rendőrség, üzleti élet teljesen a románok kezében összpontosult. Ceaușescu kisebbségellenes politikája olyannyira megmérgezte az etnikumközi viszonyokat, hogy Zabolán, ahol addig egy természetes kétnyelvűség működött, a román fiatal nemzedékek tagjai még akkor sem szólaltak meg magyarul, amikor éppen ők szorultak a székely szomszédok segítségére. Azokban a román–magyar családokban, melyek 1965 után jöttek létre, a gyermekek már csak a román nyelvet tanulták meg. Az 1972–1989 közötti időszakban az egész Romániára jellemző kisebbségellenes hangulat a Zabolán élő vegyes családok keretében is hatékonyan elősegítette és serkentette az etnikai asszimilációt.

Hatalmi harcok

Az 1989-es romániai rendszerváltás után megszervezett demokratikus választások eredményeképpen Zabolán a többségben lévő magyarság dominálja a helyi tanácsot, s a románságot szinte teljesen kiszorította a falu polgári vezetéséből.³² A 2000-es helyhatósági választások idején a Romániai Magyar Demokratikus Szövetségre (RMDSZ) 1563, a Szövetség Romániáért (APR) 64, a Romániai Társadalmi Demokrácia Pártjára (PSDR) 48, Nemzeti Liberális Pártra (PNL) 46, Nagyrománia Pártra (PRM) 27, a Románok Nemzeti Egységpártjára (PUNR) 31-en, egy független magyar jelöltre 153, másik társára pedig 29-en szavaztak. Míg a magyar és cigány szavazók jelentős többsége az RMDSZ színeiben induló polgármestert és tanácsosokat támogatta, addig a

32 2000-ben Zabolán magyar volt a polgármester és helyettese, a könyvelő, a gazdaelöljáró, a titkárnő, a könyvtáros és a művelődési ház igazgatója. Román nemzetiségű a falu jegyzője meg a szociális problémákkal foglalkozó referens. A községi iskola igazgatója magyar, helyettese pedig román nemzetiségű.

románság szavazatai 5 párt között szóródtak szét, így azok a 11 zabolai tanácsosi helyből egyetlen helyet sem tudtak megszerezni.

A folyamatosan változó zabolai etnikumközi viszonyt az új román hatalom által előkészített 1990-es marosvásárhelyi véres magyar–román konfliktus is alapvetően tovább rontotta és mérgezte. A falu vezetésétől megfosztott román családok felgyújtatták a római katolikus templomot, előle pedig eltávolítottak egy történelmi emlékoszlopot. Tehát makroszinten a Romániában folyó történések serkentették és felnagyították a helybeli szunnyadó interetnikus konfliktusokat is. A faluban cigányellenes pogromhangulat csak egyszer keletkezett, amikor részeg roma fiatalok megkéseltek egy román rendőrt. A falu román és magyar fiataljai 1991-ben a cigány negyed összes házát fel akarták gyújtani. Mindez akkor történt, amikor Romániában a rendfenntartó intézmények még nem működtek, mivel az 1989-et megelőző korszakban alaposan kompromittálódtak. A helybéli, nagy tekintélynek örvendő fiatal római katolikus pap erélyes fellépésével azonban megelőzte a véres, cigányellenes pogrom kirobbanását.

Gazdasági hatalom

Erdélyben és Zabolán az 1990-es évek közepétől a különböző etnikumok közötti rivalizálás más szintekre tevődött át. Ha a rendszerváltás után elsősorban a szimbolikus szférában próbált mindegyik csoport előnyös pozíciókat megszerezni és megteremteni, addig ma azt látjuk, hogy inkább a gazdasági hatalom csendes megszerzése, kiépítése és hosszú távú megerősítése az igazi tét.³³

Az aktív lakosság jelentős része napjainkban Kovásznára és Kézdivásárhelyre ingázik, ahol ipari létesítményekben és szolgáltatásokban dolgozik. Érdekes módon a zabolai asszonyok és lányok jelentős része a nyugati tulajdonban lévő kézdivásárhelyi készruhagyárban dolgozik, míg férjeik inkább földműveléssel foglalkoznak.³⁴ 1990 után jelentős számú kisvállalkozás is indult: pl. a községben 45 üzlet, bár működik. A kereskedelmi vállalkozások negyedét román családok vezetik. A faluban négy magyar és egy román vállalkozó fűrészüzemet létesített. A két világháború közötti korszakhoz hasonlóan a tőkeerős fiatal román családok diszkrétan és rendszeresen fölvasárol-

33 Tánczos Vilmos: Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség*. Új Sorozat, 1998, 2 (12.) sz., 339–364.

34 Ez jelentősen befolyásolja a hagyományos férfi/női viszony átrendeződését is, mivel a családok biztos és rendszeres pénzbeli jövedelmét elsősorban csak az asszonyok termelik meg, amit aztán a szűkebb háztartással és földműveléssel járó kiadásokra (pl. szántásra, vetésre, vetőmagok és vegyszerek vásárlására stb.) fordítanak.

ják az idősebb magyar gazdák szántóföldjeit, amit a magyarok éppen a saját létalapjukat fenyegető, veszélyes folyamatként értékelnek. A legjelentősebb két helybeli agrárvállalkozás ma fiatal román agrárszakemberek kezében összpontosul. Az 1990-es évek második felében a sepsiszéki Illyefalván működő LÁM Alapítvány rendszeres szakmai képzésben részesítette a háromszéki fiatal magyar gazdákat. Annak keretében már nagyon sok zabolai fiatal földműves Svájcban járt több hónapos tapasztalatcserére, ahol egy mezőgazdasági ciklus alatt együtt dolgoznak, együtt élnek egy svájci gazdával, így betekinhetnek az ottani üzemszervezés fortélyaiba, a családi jellegű kisvállalkozások szervezésének titkaiba. Onnan rendszerint modernebb mezőgazdasági gépekkel, kisebb tőkével és jelentős tudással térnek haza.

Zabolán 1989-ig elsősorban csak a többségi magyarok és románok közt folyt versengés, 1995 után a két etnikum közötti viszonyt már tovább bonyolítja a magyar ajkú cigány elit színre lépése is, mely elsősorban külföldi vendégmunkával, házaló kereskedelemmel és jó családi munkaszervezéssel viszonylag rövid idő alatt, látványos módon jelentős anyagi tőkét tudott megteremteni.

A két domináns etnikum közé beékelődött harmadik (ütköző) csoport sikeresen tompította a korábbi elmérgesedett román–magyar viszonyt. Mindkettő fenyegetve érzi saját gazdasági hatalmát, s egyre inkább érezhető, hogy hallgatólagosan összefognak, hogy e harmadik csoportot csendben kiszorítsák az elérhető tárgyi és szimbolikus javak piacáról, továbbra is elszigeteljék, marginalizálják a falu társadalmán belül.

Összegzés

A zabolai magyarok, románok és cigányok identitását, etnikumközi kapcsolatait alapvetően átrendezte a 19. század második felében kibontakozó polgárosodás és a 20. század végén terjedő modernizáció. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás következtében gyökeresen átalakult Zabola társadalomszerkezete is. Ez az esemény nemcsak az alárendelt magyar jobbágycsaládok előtt nyitott új kaput, hanem esélyegyenlőséget eredményezett a románságnak is. Az azonos állampolgári jogok ugyanakkor versenyhelyzetet is teremtettek.

Erre az új kihívásra Zabolán a magyarság rugalmasabban válaszolt, gyorsan és egyértelműen a polgári fejlődés útját választotta. Ebben a stratégiaváltásban a Mikes család volt a mintaadó: pl. gazdaságát gyökeresen átstrukturalta; földjeit tömbösítette, csatornáztta, gőzgépekkel szántatta és műveltette; messze földön híres fajállatokat vásárolt, méntelepet létesített; a gyapjú feldolgozására fonodát és szövödét alapított; a hatalmas erdeiben lévő fát kisvasutakkal, sodronyokkal, siklókkel kitermeltette, majd fűrészüzemeiben és gyufagyárában feldolgoztatta, utána pedig messze földön úgy értékesítette.

Mivel a grófi család vállalkozásaiban nagyon sok esetben idegen ajkúak (pl. osztrákok, németek, zsidók) vagy távoli városokból érkező magyarok dolgoztak, az Osztrák–Magyar Monarchia területén népszerű urbánus kulturális elemek (pl. polgári viselet, lakáskultúra, dal- és tánckészlet, gasztronómia, higiéniai rend stb.) gyors meghonosodását segítették elő.

A zabolai gazdák már a 19–20. század fordulóján tagosították a község határát, majd hamarosan gazdakör és iparegylet alakult.³⁵ A polgárosodás hatására gyökeresen átstrukturálódott a falu társadalomszerkezete is: pl. további polgári intézmények (pl. tűzoltó-, dal-, nő-, fúvósegylet, valamint színjátszó kör) alakultak. A városról befogadott új elemek hatására gyorsan eltűnt a magyarság hagyományos népviselete, táncanyaga, gyökeresen megváltozott lakáskultúrája.

A románság Zabolán egészen az első világháborúig hagyományos havasi juhászattal foglalkozott, ami elsősorban a férfi lakosság folyamatos távollétét, elszigetelt életmódját jelentette, tovább konzerválta a tradicionális életformát. Trianon után ez a hagyományőrzőbb közösség hirtelen többségi, hatalmi, nemzeti csoporttá vált. Ebben az új helyzetben ők is a magyarságnál korábban bevált stratégiákat alkalmazták: pl. nagyobb földterületeket vásároltak, növénytermesztéssel és nagyobb állatok tenyésztésével is kezdtek foglalkozni. A két világháború közötti időszakban a zabolai románok is (a magyarokhoz viszonyítva pár évtizedes késéssel) polgári modelleket kezdtek követni. Ezzel a váltással egy olyan szűk körű tőkeerős új román elit termelődött ki, mely később felvállalta már a kisebb létszámú románság érdekképviselését, identitástudatának reprezentálását.

1940–1944 között a magyarok újra „hatalmi” helyzetbe kerültek, de a románok gazdasági előretörése tovább folytatódott, hiszen a bécsi döntés után jóval nagyobb piacon értékesíthették termékeiket. A második világháborút követő első évtizedekben újra a magyarság soraiból kerültek ki a helység vezetői, akik a falu addig marginalizált, szegényebb rendű családjaiból származtak. 1945–1962 között a kommunista, totalitárius hatalom helyi szinten a „piszkos” munkát magyar elvtársakkal végeztette el. Ebben a polgári értékekkel szemben álló, s ideológiailag nagyon telített „osztályharcban” a románok nem vettek részt. Pár évvel Ceaușescu hatalmának megszilárdulása után egy új román elit réteg vette át a falu vezetését, mely helyi szinten csakhamar a bukaresti központból diktált asszimilációs törekvések kiszolgálójává vált. A zabolai magyarság csak ötven évvel Trianon után került művelődési, tanügyi, gazdasági és adminisztratív téren igazán kisebbségi helyzetbe saját falu-

35 A 19. század utolsó évében Zabolán 57 kézműves működött. Lásd Pozsony–Anghel: i. m. 1999. 11. p.

jában. Ez az időszak ugyanakkor a polgárosodás kezdetét jelentette az egyre népesedő, gyarapodó és vagyonosodó cigány közösség számára.

Az 1989-es romániai események hirtelen mozgásba lendítették Zabola jelentősebb etnikai csoportjait. Mindhárom közösség először a szimbolikus szférában próbált minél jelentősebb pozíciókat megszerezni, ami csakhamar éles konfrontációkat eredményezett. A számbeli kisebbségben lévő románság elit rétege csakhamar rádöbrent arra, hogy specifikus problémáinak megoldását nem Bukarestben, vagy a megyeközpontban, hanem éppen helyben kell keresnie.³⁶ Ugyanakkor azt a következtetést is levonta, hogy hosszú távon csak a gazdasági szféra dominálásával szilárdíthatja meg hatalmát. Ha a korábbi „rendszer váltások” elsősorban csak a magyarok és a románok közötti viszonyt rendezték át gyökeresebben, az 1989-es romániai események már a cigányság polgárosodásának szélesebb kibontakozását is lehetővé tették, ami elsősorban gyermekeik rendszeres iskoláztatásában, a keresztény egyházhoz való szorosabb kapcsolódásukban, alpesi villák építésében, kényelmes lakásbelsőikben, nagyfokú térbeli mobilitásban, s a vállalkozói mentalitás megerősödésében reprezentálódott. A cigányok gazdasági erejének hirtelen megnövekedése és elsőprő demográfiai tartaléka miatt napjainkban a románok és a magyarok egyformán fenyegetve érzik magukat.³⁷ Ez az új helyzet számtalanszor azt eredményezi, hogy a magyar és a román elit összefog éppen a cigányság visszaszorításának érdekében.

1990 után Romániában is megszűntek a korábbi utazási korlátozások, s elsősorban Magyarország felé jóval intenzívebbé vált mindhárom csoport átjárása. Míg a magyarokat és a románokat munkahelyük jobban helyhez kötötte, a cigányok kilépési gyakorlatai hirtelen megsokasodtak, majd fokozatosan állandósultak. A nagyfokú térbeli mobilitás, az információk szabad áramlása Zabolán is a modernizáció és a globalizáció eredményeinek megjelenését vonta maga után. Napjainkban ebben a háromszéki településben is észlelhető az etnikai alapon szerveződő közösségek lassú szétesése, az individualizáció térhódítása, az egyéni életstratégiák megsokszorozódása, a hagyományos etnikai sztereotípiák és szerepek gyökeres megváltozása, leépülése.³⁸

36 Ennek nyitányát jelentette a Zabolán született gróf Mikó Imre szobrának felavatása, melynek ünnepi felavatásán a románság is részt vett ortodox lelkészének és tanárainak vezetésével. 2000-ben pedig elkészült a falu első és második világháborúban elesett áldozatainak emlékműve, melyre rávésték az összes magyar és román „hős” nevét.

37 „Eddig mán vót régi magyar világ, osztán román világ, de most mán lészén cigány világ...” (32 éves magyar cigány), lásd Pozsony–Anghel: i. m. 88. p.

38 Zabolán félévszázaddal ezelőtt teljesen elképzelhetetlen volt az, hogy magyar asszony gondolja cigány szomszédjának zöldses kertjét, amíg az Magyarországon vagy Szerbiában csencsel, annak ünnepi eseményeire főzzen vagy tésztát készítson.

A zabolai értelmiségiek diskurzusában az utóbbi években egyre inkább megfigyelhető, hogy a külső csoportok (pl. testvértelepülések küldöttségei, nyugatról érkezett turisták) felé forgalmazott lokális identitás és sajátos kultúra szerves, tudatosan felvállalt részeként hangsúlyozzák a település multietnikus jellegét. Rendszerint kiemelik, hogy ebben a helységben mindhárom etnikai csoport mentalitása gyökeresen más,³⁹ mint a közelebbi vagy a távolabbi településeken élőké, mivel fogékonyabbak az újdonságokra, megvetnek és kivetnek mindent, ami régi, s éppen ezzel a nyitottsággal folyamatosan egyre nagyobb teljesítmény elérésére serkentik egymást.⁴⁰

39 „Zabolán a cigányok tiszták, nem lopnak, mahónap nálunk es gazdagabbak; a románok pedig úgy megszedték magikat, hogy velünk, magyarokkal mán nem bajlódnak. Mü jól megvagyunk egymással, csak a papok kavarrják fel közbe a levegőt, utána pedig félre húzódnak, s együtt jót isznak...” (72 éves magyar asszony)

40 „Kérem szépen, itt Zabolán a régiségeknek nincsen semmi becsülete, mert a magyarok, a románok s a cigányok egymást folyton hergelik, hogy kinek van magosabb háza, több földje, jobb traktorja, szebb luxuskocsija, gyermekét ki tudja tovább taníttatni, ügyesebben kiházasítani.” (65 éves román férfi)